

Małgorzata Konopnicka
Uniwersytet Zielonogórski

RODZINA VON STENTSCH – WŁAŚCICIELE PRZYTOKU W XVI-XIX WIEKU

Gniazdo rodowe rodziny von Stentsch znajdowało się w miejscowości Szczaniec (niem. Stentsch) leżącej w okresie wczesnonowożytnym w weichbildzie świebodzińskim, tuż przy granicy z Rzeczpospolitą. Przybyła ona na Śląsk wraz z wielką falą średniowiecznej migracji rycerskiej z Miśni, dobra szczanieckie przejęła na początku XIV w.¹ W księstwie głogowskim rodzinę reprezentowały dwa domy, wspomniany już szczaniecki i dom przytockki².

Historia rodziny von Stentsch przeplotła się z dziejami Przytoku jeszcze przed końcem XVI w., zanim stała się ona właścicielem dóbr przytockich. W 1533 r. Georg von Stentsch, pan Szczanica, był świadkiem w procesie między poddanymi Fabiana von Tschammera i przytockimi poddanymi Hieronima von Burgsdorffa (Burckersdorffa) dotyczącym sporu o pastwisko, prawo wypasu i wyrębu drewna³. Von Burgsdorffowie byli właścicielami Przytoku niemalże od początku XVI w. do 1566 r., kiedy miejscowość przeszła w ręce przedstawicieli wspomnianej już rodziny von Tschammer. Hieronim von Burgsdorff nie pozostawił męskiego potomka, miał jednak żonę i siedem córek, które po jego śmierci wymagały odpowiedniego zabezpieczenia finansowego, co w konsekwencji przyczyniło się do sprzedaży majątku. Cesarz Maximilian 16 kwietnia 1566 r. wydał dokument potwierdzający przejście Przytoku po śmierci dotychczasowego właściciela na braci Fabiana i Nickela von Tschammerów⁴. Warunki sprzedaży zakładały wypłatę 10 tys. talarów spadkobierczyniom Hieronima, ale również przejście przez Tschammerów długów spoczywających na rozległym kompleksie dóbr Burgsdorffów. W skład dóbr wchodziły: Przytok, Droszków, nadziały w Starym Kisielinie i Nowym Kisielinie, Lipinki⁵. Von Tschammerowie byli stosunkowo dobrze uposażeni w weichbildzie zielonogórskim, posiadali bowiem majątek Zabór⁶.

¹ M. Nowacki, *Koniec rodu von Stentsch ze Szczanica*, [w:] *Powiat Świebodziński. Szkice historyczne*, Świebodzin 2002.

² L. Zedlitz-Neukirch, *Neues Preussisches Adels-Lexicon*, Leipzig 1837, Bd. 4, s. 236.

³ *Codex Diplomaticus Silesiae* (dalej: CDS), t. 24: *Die Inventare der nichtstaatlichen Archive Schlesiens. Die Kreise Grünberg und Freystadt*, bearb. v. K. Wutke, Breslau 1908, s. 54, nr 5.

⁴ O. Wolff, *Geschichte der Stadt Grünberg in Niederschlesien von ihrer Entstehung bis zur Einführung der Reformation*, Grünberg 1848, s. 283–284.

⁵ CDS, t. 24, s. 55, nr 7.

⁶ J. Sinapius, *Des schlesischen Adels, anderer Theil, oder Fortsetzung Schlesischer Curiositäten*, Leipzig Breslau 1728, s. 1071.

Jednak w 1585 r. nałożono na niego sekwestr i w 1588 r. sprzedano Melchiorowi von Dyherrnowi, dziedzicowi Chelmka, ożenionego z Ursulą von Burgsdorff z Przytoku, córką wspomnianego Hieronima⁷. Kondycja finansowa Tschammerów jednak nadal się pogarszała, wkrótce zadłużyli także majątek przytocki, co z kolei zmusiło ich w 1591 r. do sprzedaży dóbr Joachimowi von Stentschowi. Dokument sprzedaży nie zachował się, nie znamy imienia odstępującego dobra, literatura przypisuje ją raz Rudolfowi, raz Wolfowi von Tschammer⁸.

Kiedy w ostatnim dziesięcioleciu XVI w. Przytok stał się własnością von Stentschów, był już wsią o stosunkowo długiej metryce. Jak ustaliła Joanna Karczewska, jego początki sięgały wczesnego średniowiecza⁹. W około 300-letniej wsi centrum stanowił najprawdopodobniej dwór szlachecki, duże wątpliwości budziło istnienie kościoła. Joanna Karczewska, idąc śladami niemieckiego monografisty Przytoku Oswalda Frübussa, przypuszczała, że we wsi znajdowała się kaplica lub kościół filialny. Nie utworzono tu odrębnej parafii, miejscowość podlegała pod parafię w Łazie.

W latach 90. XVI w. nowy majątek von Stentscha zamieszkanym był przez zwolenników luteranizmu. Nowinki religijne szybko dotarły do podzielonogórskiej wsi, księstwo głogowskie, w granicach którego leżał Przytok, również z racji przygranicznego położenia należało do wiodących w zaznajamianiu się z reformacją. Decydującą rolę w jej rozprzestrzenianiu i zakorzenieniu odegrali szlacheccy właściciele, którzy wcześniej przekonali się do luteranizmu. Von Burgsdorffowie należeli do czołówki szlacheckich zwolenników reformacji. W połowie lat 20. ich poglądy religijne musiały być już ukształtowane, gdyż stanowczo opowiedzieli się za oddaniem probostwa w Zielonej Górze Paulowi Lembergowi, eksaugustianowi, dzięki któremu mieszkańcy Zielonej Góry i okolicznych wsi¹⁰ przystali do nowej wiary. Pomógł on sprowadzić do Raculi, Nowego Kisielina i Drzonkowa ewangelickich kaznodziej¹¹. Poddani przytoccy wzorem swego pana przyjęli luteranizm, można założyć, że mieli również okazję słuchać samego Lemberga, który w latach 1527-1528 często przyjeżdżał do Nowego Kisielina¹². Von Stentschowie podobnie jak i okoliczna szlachta bardzo szybko opowiedzieli się po stronie nowego wyznania. Ich szczaniecka siedziba rodowa należała do pierwszych ośrodków luteranizmu w weichbildzie świebodzińskim, gdzie na zaproszenie von

⁷ A. Förster, *Geschichtliches von den Dörfern des Grünberger Kreises*, Grünberg 1904, s. 200.

⁸ O. Wolff, *op. cit.*, s. 166.

⁹ J. Karczewska, *Dzieje Przytoku w średniowieczu*, w niniejszym tomie.

¹⁰ D. Dolański, *Najspokojniejszy Kościół. Reformacja XVI w. w księstwie głogowskim*, Zielona Góra 1998, s. 55.

¹¹ A. Förster, *op. cit.*, s. 163, 221.

¹² J. Heyne, *Denkwürdigkeiten aus der katholischen Kirche Schlesiens: von der ersten Hälfte des 15. bis in die Mitte des 17. Jahrhunderts (1418-1648)*, Breslau 1868, s. 1112.

Stentschów przebywał Martin Vechner z Wittenbergi, który studiował pod kierunkiem Marcina Lutra¹³.

Wracając do pierwszego właściciela Przytoku z rodziny von Stentsch, to Sinapius nie podawał imienia jego ojca, określając go jako N. von Stentsch¹⁴. Matka pochodziła z rodziny von Knobelsdorff, do której należały dobra zamkowe w Świebodzinie¹⁵. Marek Nowacki natomiast pisał, że ojcem pierwszego właściciela wsi był Asmus von Stentsch, syn Georga von Stentscha, protektora Vechnera. Joachim von Stentsch w wieku 13 lat był odnotowany przy księciu Fryderyku II z Brzegu, staroście krajowym w Głogowie. Następnie wybrał on karierę wojskową w armii habsburskiej i w 1591 r., jak wspomniano, kupił Przytok¹⁶. W 1609 r. uzyskał dzierżawę lenn zakonnych w Koźuchowie – zamku oraz przypisanych do niego dóbr ziemskich¹⁷. Nie wiadomo dokładnie, kiedy zmarł. Frühbuss wspominał, że von Stentsch skończył w 1611 r. na koźuchowskim zamku¹⁸. Jego następcą został syn Johann Georg (1588-1638¹⁹), który sprawnie administrował podległymi włościami, poszerzając władztwo von Stentschów²⁰. W 1612 r. założył folwark Jany, który podlegał pod Stary Kisielin²¹. W 1617 r. wybudował kościół w Przytoku²², w testamencie z 1636 r. zapisał 200 talarów kościołowi w Nowym Kisielinie²³. Pełnił też funkcje publiczne jako asesor królewskiego sądu manów księstwa głogowskiego. Był ożeniony z Barbarą von Kalckreuth, z którą miał syna Wenzla Rudolfa von Stentscha (1618-1666). Na czasy życia Wenzla Rudolfa przypadł wielki konflikt XVII w. – wojna trzydziestoletnia (1618-1648), która zarówno przebiegiem, jak i swymi skutkami dała się mocno odczuć mieszkańcom Przytoku. W 1628 r. dragoni Lichtensteina, docierając do Zielonej Góry, przeszli przez majątek, doszczętnie łupiąc Przytok, następnie w 1640 r. zamek koźuchowski należący do rodziny był okupowany przez wojska generała Piccolomiego. Zła kondycja

¹³ Georg von Stentsch przeszedł na luteranizm w 1538 r., natomiast jego protegowany – kaznodzieja Martin Vechner – po okresie pracy w Szczańcu został kaznodzieją ewangelickiej parafii w Świebodzinie (*Jubileusz 50-lecia parafii pw. św. Anny w Szczańcu*, red. M. Nowacki, Świebodzin 2001, s. 7).

¹⁴ J. Sinapius, *op. cit.*, s. 1033.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ M. Nowacki, *op. cit.*, s. 98.

¹⁷ J. Kuczer, *Szlachta w życiu społeczno-gospodarczym księstwa głogowskiego w epoce habsburskiej 1526-1740*, Zielona Góra 2007, s. 131.

¹⁸ O. Frühbuss, *Geschichte der Parochie Pritttag*, Grünberg 1841, s. 67.

¹⁹ H. G.v. Stentsch, *Glaubensbekenntnis und Lebenslauf des Hans George von Stentsch, geb. am Tage Michaelis 1588 zu Stentsch Kr. Züllichau*, [b.m.] 1650.

²⁰ Najprawdopodobniej siostrą Johanna Georga była Anna von Stentsch, która w 1604 r. poślubiła Christophą von Dyherrn, właściciela Zaboru (O. Wolff, *op. cit.*, s. 167).

²¹ *Ibidem*, s. 156.

²² *Visitationsberichte der Diözese Breslau*, hrsg. v. J. Jungnitz, Th.1: *Archidiakonats Glogau*, Breslau 1907, s. 88.

²³ O. Wolff, *op. cit.*, s. 155.

dóbr odbiła się na pozycji majątkowej von Stentschów, gdyż w 1650 r. ze względu na zadłużenie zastawu („wegen etliche stentischen Schulden des Burglehn”²⁴) utracili lenno kożuchowskie na rzecz Johanna Mockelna von Feldsteina, radcy cesarskiego i sekretarza księstwa głogowskiego.

Von Stentschów i ich poddanych dotknęły skutki kontrreformacyjnej polityki Habsburgów, zmierzającej po wojnie 30-letniej do wyrugowania protestantyzmu z podległych im terytoriów i wzmocnienie na nich katolicyzmu. Redukcja kościołów zmusiła okoliczną szlachtę do oddania świątyń i oddalenia pastorów. W okręgu zielonogórskim księstwa głogowskiego specjalna komisja redukcyjna przejęła od 16 stycznia do 12 marca 1654 r. 21 kościołów. Świątynię przytocką zabrano protestantom 27 marca 1654 r., zwalniając jednocześnie z dotychczas pełnionej funkcji Zachariasa Ronkego, który był tam pastorem²⁵. Von Stentschowie i mieszkańcy majątku pozostali bez opieki duchowej, choć w samym dworze mogły odbywać się ciche nabożeństwa, zapewne rolę wypędzonych kaznodziejów przejęli tymczasowo nauczyciele dzieci szlacheckich. Ponieważ Przytok leżał w pobliżu granicy z Brandenburgią, właściciel dóbr Wenzel Rudolf von Stentsch już rok po utracie świątyni w porozumieniu z wygnanym z Nowego Kieselina pastorem Zachariasem Textorem rozpoczął starania o utworzenie nowego Domu Bożego i wsparł finansowo budowę kościoła granicznego, który w 1660 r. powstał w cigacickim lesie²⁶. Uczęszczali do niego zarówno wierni z Przytoku, jak i Zawady oraz Nowego Kieselina. Zielonogórzanie natomiast wędrowali do Czerwieńska, gdzie nabożeństwa dla protestantów odbywały się w świątyni zbudowanej przez Rothenburgów z Nietkowa. Kościół ten odwiedzała również regularnie Barbara von Stentsch, wydatnie wspierając finansowo świątynię. Kiedy w 1707 r. ewangelicy doczekali się pozwolenia na budowę własnej świątyni w Kożuchowie, tzw. kościoła łaski, Maximilian Rudolf i Wenzel Rudolf von Stentschowie byli jego hojnymi darczyńcami²⁷. Należy dodać, że według sprawozdania wizytacyjnego z 1714 r. wszyscy mieszkańcy Przytoku byli protestantami²⁸.

Wracając do syna Johanna Georga von Stentscha, Wenzla Rudolfa, to dożyłotnio pełnił on funkcję deputowanego powiatowego weichbildu zielonogórskiego, choć w dobie cesarskiego centralizmu rola tego urzędu była ograniczona. Przed śmiercią rozpoczął też starania o odzyskanie dzierżawy kożuchowskich lenn zamkowych, jednak przedśmiertna słabość oraz skomplikowane układy polityczne sprawiły, że dobro

²⁴ G. Förster, *Analecta Freystädtensia, Oder Freystädtische Chronic*, Lissa 1751, s. 71.

²⁵ S.J. Ehrhardt, *Presbyterologie des Evangelischen Schlesiens*, Bd. 3, Liegnitz 1783, s. 174.

²⁶ E.L. Wedekind, *Neue Chronik der Stadt Züllichau von den ersten Zeiten ihrer Entstehung bis auf die gegenwärtige Zeit*, Züllichau 1846, s. 234.

²⁷ J. Kuczer, *op. cit.*, s. 232.

²⁸ W. Urban, *Z dziejów duszpasterstwa katolickiego w archidiecezji opolskiej i głogowskiej w czasach nowożytnych*, t. II: *Archidiecezja głogowska*, Warszawa 1975, s. 145.

oddano w ręce von Nostitzów, związanych z katolickimi władzami. Wenzel Rudolf zmarł, pozostawiając wdowę Annę Mariannę z domu von Knobelsdorff z małoletnimi synami. Przyspieszyło to formalną już sprzedaż lenna kozuchowskiego Nostitzom, którzy w osobie Barbary von Nostitz zostali zobowiązani do wypłaty von Stentschom 1500 talarów śląskich²⁹. W 1669 r. cesarz potwierdził przekazanie Przytoku, Starego i Nowego Kisielina Annie Mariannie i jej czterem małoletnim synom: Maximilianowi Rudolfowi, Karlowi Friedrichowi, Wenzlowi Rudolfowi oraz Hansowi Georgowi³⁰. Wymienieni synowie to tylko czworo z dziewięciorga dzieci Wenzla Rudolfa z Anną Marianną. Najstarszym dzieckiem była córka Barbara Johanna – wydana w 1664 r. za Christiana von Kalckreutha. Drugie dziecko, Johann Georg, zmarło w wieku dziecięcym, nieznany jest los trzech pozostałych córek: Ursuli Magdaleny, Anny Marii oraz Marii Elizabeth. Bardzo istotna była niepodzielność dóbr przytockich wbrew dość rozpowszechnionej wówczas tendencji do rozbicia majątkowego i tworzenia nowych linii rodziny. Majątek w Przytoku przekazywany był na zasadzie primogenitury. I tak po śmierci ojca przypadł najstarszemu synowi, trzeciemu w kolejności Maximilianowi Rudolfowi. Pozostali synowie otrzymali: Karl Friedrich – Stary Kisielin oraz Jany³¹, Wenzel Rudolf – Nowy Kisielin³², natomiast brak wiadomości o Hansie Georgu, który zapewne musiał zadowolić się karierą wojskową. Maximilian Rudolf von Stentsch, kontynuując tradycje udziału rodziny w życiu politycznym księstwa, podobnie jak jego dziad był asesorem w sądzie oraz starszym ziemskim księstwa głogowskiego. Z 5 marca 1711 r. pochodziła okazjonalna mowa pogrzebowa poświęcona omawianej postaci.

Żoną Maximiliana Rudolfa była Sabina Elizabeth von Dyherrn (1650-1704), z którą von Stentsch zawarł związek małżeński w 1671 r. Doczekali się 13 potomstwa, co w dobie wysokiej śmiertelności niemowląt i ogólnego zubożenia społeczeństwa Śląska po wielkim konflikcie nie było rzeczą zaskakującą. Z gromadki przeżyło tylko sześćoro dzieci, z których Melchior Friedrich (1687-1704), siódmy syn pary, po wyjeździe do Berlina na studia zmarł kilka dni po swojej matce. Pozostała przy życiu piątka to: Anna Elizabeth wydana za Ernsta Sigmunda von Schweinichena, Maximilian Gottlob, Johann Ernst, Karl Friedrich oraz Wenzel Rudolph³³. Z 1720 r. pochodził dokument mówiący o podziale majątku przytockiego między braci i przejściu Przytoku przez młodszego Johanna Ernsta (zm. 1737). Powodem takiego działania była bezdzietność starszego Maximiliana Gottloba (zm. 1734), wobec czego konieczne było scedowa-

²⁹ G. Förster, *op. cit.*, s. 69–73.

³⁰ CDS, t. 24, s. 55, nr 10.

³¹ J. Sinapius, *op. cit.*, s. 1034. W 1712 r. Karl Friedrich odsprzedał Stary Kisielin i Jany Balthasarowi von Stoschowi (1653-1726), *Allgemeines historisches Lexicon*, Bd. 5, Leipzig 1740, s. 1238.

³² J. Sinapius, *op. cit.*, s. 1034.

³³ *Ibidem*.

II. 1. Mowa pogrzebowa ku czci Maximiliana Rudolfa von Stentscha (1711 r.)

Źródło: *Bey ansehnlicher Beerdigung Des Weyland Wohlgebohrnen Herrn, Herrn Maximilian Rudolph von Stentsch, Erb-Herren auff Prittag [et]c.*, <http://gdz.sub.uni-goettingen.de> [dostęp: 1.05.2017].

nie praw na młodszego, na którego scedowano Przytok³⁴. Maximilian Gottlob von Stentsch wzorem synów zamożnej szlachty studiował w Dreźnie oraz Strasburgu, odbył również młodzieńczą Grand de Tour, będącą uzupełnieniem wykształcenia młodego arystokraty. Droga wojaży wiodła przez Francję, Anglię, Holandię, gdzie zatrzymał się na studia w Utrechcie. W 1702 r. via Hanower, Westfalia, Brema, Hamburg i Berlin

³⁴ CDS, t. 24, s. 55, nr 16.

wrócił do Przytoku i rozpoczął tradycyjne życie ziemianina. Z tego czasu (z lat 1703-1729) zachowały się akta dotyczące długoletniego sporu Maximiliana Gottloba von Stentscha z Zieloną Górą³⁵. Dodać należy, że Maximilian Gottlob nabył podzielnogórską Świdnicę³⁶. Okres rządzenia Przytokiem jego brata Johanna Ernsta nie był pomyślny dla miejscowości, którą w latach 1718-1737 nawiedziły liczne klęski żywiołowe³⁷.

W tym okresie zwracał uwagę jeden dość istotny fakt – bliższych związków von Stentschów z Królestwem Pruskim. Początek wieku nie był to czas, kiedy szlachta śląska kierowała swe spojrzenie na dwór Hohenzollernów, wiązała się raczej z Wiedniem. Kontakty śląsko-pruskie należały do nieczęstych, nawet wśród szlachty dysponującej majątkami leżącymi na obszarach granicznych z Brandenburgią³⁸. Obydwaj bracia, Maximilian Gottlob i Johann Ernst, uzyskali tytuł szambelana Królestwa Pruskiego (1704 i 1712 r.), młodszy otrzymał dodatkowo również honorowy tytuł koniuszego³⁹. Być może był to wyraz powszechnej wśród szlachty wczesnonowożytnej pogoni za tytułami i chęć podniesienia prestiżu rodziny. Johann Ernst w związku z Eleonorą Charlottą von Kittlitz (ur. 1688 r.) miał dwóch synów: Maximiliana Adolpha i Ernsta Rudolfa. Z pewnością rodzina von Stentsch należała wówczas do szlachty wiodącej w weichbildzie, od 1740 r. w powiecie zielonogórskim i szybko adaptującej nową przynależność państwową. Wyrazem tego było objęcie w 1757 r. stanowiska landrata powiatu zielonogórskiego przez Maximiliana Adolpha von Stentscha⁴⁰. Sprawował on bardzo długo urząd – do śmierci w 1783 r. i to z dużym powodzeniem, skoro zaliczał się do trzech „ulubionych śląskich landratów” Fryderyka II (oprócz landrata powiatu kożuchowskiego Melchiora Abrahama von Dyherrna i landrata powiatu dzierzoniowskiego Hansa Georga von Desky⁴¹).

³⁵ Archiwum Państwowe w Zielonej Górze, *Akta miasta Zielona Góra*, sygn. 211–212, 233, 237.

³⁶ J.H. Zedler, *Grosses vollständiges Universal Lexicon aller Wissenschaften und Künste*, Berlin 1743, s. 242.

³⁷ W 1719 r. zdarzyła się ogromna susza, co doprowadziło do dużych zniszczeń plonów. W 1725, 1726 i 1736 r. przyszły długotrwałe ulewy, które pozrywały mosty i groble oraz przyniosły straty w drzewostanie i polach uprawnych. W styczniu (21 i 22) 1737 r. wieś dotknął olbrzymi huragan, który zniszczył okoliczne lasy (O. Frühbuss, *op. cit.*, s. 121).

³⁸ M. Konopnicka, *Social Mobility of Silesian Nobility in Frederician Times (1740-1806) – Selected Aspects of Clerical Career*, [w:] *Nations of the Self: the search for identity in the East Central Europe in the 18th century*, eds. D. Dolański, A. Pufelska, Zielona Góra-Potsdam 2012, s. 189.

³⁹ J. Sinapius, *op. cit.*, s. 1034.

⁴⁰ *Schlesische Instantien-Notitz. Oder: das itzt lebende Schlesien, des 1780sten Jahres: zum Gebrauch der Hohen und Niederen, in zwey Theilen abgetheilet...*, Breslau 1780, s. 38; U. Schultz, *Die schlesischen Landräte unter Friedrich dem Großen*, Jahrbuch der schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau 1973:18, Berlin 1973, s. 99-100.

⁴¹ E. Pfeiffer, *Die Revuereisen Friedrichs des Großen besonders die Schlesien nach 1763 und der Zustand Schlesiens von 1763-1786*, Berlin 1904, s. 177.

Zmiana przynależności państwowej Śląska skutkowałą m.in. zmianą położenia publiczno-prawnego protestantów śląskich, którym Fryderyk II przywrócił wolność kultu, dzięki czemu również przytocy protestanci mogli swobodnie uczestniczyć w nabożeństwach. Fryderyk II nie zdecydował jednak o zabranii kościołów nielicznym katolikom i przekazaniu ich dominującym liczebnie protestantom. W Przytoku kościół nadal należał do katolików, protestanci zaś uczęszczali do zaadaptowanego na potrzeby świątyni budynku w Janach, gdzie dzięki wstawiennictwu von Stentscha opieką duchowną zajął się pastor z kościoła granicznego w cigackim lesie Johann Friedrich Tielecke (zm. 1769 r.)⁴². Po jego śmierci właściciel dóbr wystąpił z prośbą do króla o pozwolenie na kontynuację nabożeństw w Janach, ponieważ jednak budynek służący za dom modlitwy był niewygodny i zapewne niewystarczający dla potrzeb wiernych, Maximilian Adolph ponownie zwrócił się do króla, tym razem z prośbą o przeniesienie miejsca spotkań wspólnoty do Przytoku i budowę nowego kościoła. Otrzymaawszy zgodę, rozpoczął budowę świątyni we wsi. Poświęcenie kościoła ewangelickiego, mogącego pomieścić 600 wiernych, nastąpiło 15 listopada 1778 r. Pastorem był wówczas Johann Gottlob Schrecke (ur. 1738 r.)⁴³.

W przypadku Maximiliana Adolpha i Ernsta Rudolfa ponownie powtórzyła się sytuacja podziału dóbr między braci. Starszy Ernst Rudolf zatrzymał nadziały świdnicki, a Maximilian Adolph (1725-1783) został panem Przytoku i właścicielem mniejszych dóbr Czaśław w powiecie kozuchowskim. Maximilian Adolph nie miał dzieci, w związku z czym adoptował Johanna Ernsta von Schweinichena (1750-1834), który 13 października 1773 r. otrzymał królewskie pozwolenie na przyjęcie nazwiska i herbu von Stentsch i w 1785 r. zgodę na dziedziczenie dóbr przytockich wraz z Czaśławem⁴⁴. Po objęciu majątku poświęcił się zarządzaniu nim i jak jego przybrani przodkowie działalności publicznej, początkowo był przez wiele lat deputowanym powiatowym, a od października 1790 r. – wzorem swego ojca – landratem powiatu zielonogórskiego. Funkcję tę pełnił do 1806 r. Poszerzał otrzymane dobra, skupując dodatkowe majątki w Prusach Południowych, m.in. Międzychód. Johann Ernst von Stentsch ożenił się z Joanną Heleną von Bojanowski, córką generała von Bojanowskiego na Bojanowicach. Aktywnie udzielał się w loży masońskiej⁴⁵. Niestety, również nie miał potomków. Adoptował córkę swej siostry, Friderike Konstanze Johanne von Hessler, która została wydana za mąż za generała piechoty von Ryssela⁴⁶, na której to osobie

⁴² S.J. Ehrhardt, *op. cit.*, s. 447.

⁴³ *Ibidem*, s. 448.

⁴⁴ Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz Berlin-Dahlem, IHA, Rep. 46 B, nr 345.

⁴⁵ K. Gerlach, *Die Freimaurer im Alten Preussen 1738-1806: die Logen in Pommern, Preussen und Schlesien*, Berlin 2009, s. 672.

⁴⁶ V. König, *Genealogisch historische Beschreibung der von Heßler*, [w:] *Genealogische Adels-Historie oder Geschlechts-Beschreibung*, Leipzig 1727, Bd 2, s. 539; L. Zedlitz-Neukirch, *op. cit.*, Bd. 4, s. 236.

formalnie skończyło się panowanie von Stentschów w Przytoku. Z tego okresu pochodziła informacja o 142 domach i 860 mieszkańcach włości, z których jedynie 9 było katolikami, pozostali byli ewangelikami. Wieś niegdyś podlegająca pod katolicką parafię w Łazach została podporządkowana parafii w Milsku, w przytockim kościele nie odbywały się msze święte z powodu braku niezbędnego sprzętu liturgicznego⁴⁷.

Bibliografia

Źródła

- Allgemeines historisches Lexicon*, Bd. 5, Leipzig 1740.
- Archiwum Państwowe w Zielonej Górze, *Akta miasta Zielona Góra*, sygn. 211-212, 233, 237.
- Bey ansehnlicher Beerdigung Des Weyland Wohlgebohrnen Herrn, Herrn Maximilian Rudolph von Stentsch, Erb-Herren auff Prittag [et]c.* <http://gdz.sub.uni-goettingen.de> [dostęp 01.05.2017]
- Codex diplomaticus Silesiae*, t. 24, *Die Inventare der nichtstaatlichen Archive Schlesiens. Die Kreise Grünberg und Freystadt*, bearb. v. K. Wutke, Breslau 1908.
- Förster G., *Analecta Freystadiensia, Oder Freystädtische Chronic*, Lissa 1751.
- Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz Berlin-Dahlem, I HA, Rep. 46 B, nr 345.
- König V., *Genealogisch historische Beschreibung der von Heßler*, [w:] *Genealogische Adels-Historie oder Geschlechts-Beschreibung*, Leipzig 1727, Bd 2.
- Schlesische Instantien-Notitz. Oder: das itzt lebende Schlesien, des 1780sten Jahres: zum Gebrauch der Hohen und Niederen, in zwey Theilen abgetheilet ...*, Breslau 1780.
- Sinapius J., *Des schlesischen Adels, anderer Theil, oder Fortsetzung Schlesischer Curiositäten*, Leipzig Breslau 1728.
- Stentsch H. G.v., *Glaubensbekenntnis und Lebenslauf des Hans George von Stentsch, geb. am Tage Michaelis 1588 zu Stentsch Kr. Züllichau*, bm 1650.
- Zedler J.H., *Grosses vollständiges Universal Lexicon aller Wissenschaften und Künste*, Berlin 1743.

Opracowania

- Dolański D., *Najspokojniejszy Kościół. Reformacja XVI w. w księstwie głogowskim*, Zielona Góra 1998.
- Ehrhardt, S.J., *Presbyterologie des Evangelischen Schlesiens*, Bd. 3, Liegnitz 1783.
- Förster A., *Geschichtliches von den Dörfern des Grünberger Kreises*, Grünberg 1904.
- Frühbuss O., *Geschichte der Parochie Prittag*, Grünberg 1841.
- Gerlach K., *Die Freimaurer im Alten Preussen 1738-1806: die Logen in Pommern, Preussen und Schlesien*, Berlin 2009.

⁴⁷ J. Knie, *Alphabetisch-statistisch-topograph. Übersicht der Dörfer, Flecken der königl. Preussischen Provinz Schlesien*, Grass 1845, s. 513.

- Heyne J., *Denkwürdigkeiten aus der katholischen Kirche Schlesiens: von der ersten Hälfte des 15. bis in die Mitte des 17. Jahrhunderts (1418-1648)*, Breslau 1868.
- Jubileusz 50-lecia parafii p.w. św. Anny w Szczawnicy, red. M. Nowacki, Świebodzin 2001.
- Karczewska J., *Dzieje Przytoku w średniowieczu*, w druku.
- Knie J., *Alphabetisch-statistisch-topograph. Übersicht der Dörfer, Flecken der königl. Preussischen Provinz Schlesien*, Grass 1845.
- Konopnicka M., *Social Mobility of Silesian Nobility in Frederician Times (1740-1806) – Selected Aspects of Clerical Career*, [w:] *Nations of the Self: the search for identity in the East Central Europe in the 18th century*, eds. D. Dolański, A. Pufelska, Zielona Góra-Potsdam 2012.
- Kuczer J., *Szlachta w życiu społeczno-gospodarczym księstwa głogowskiego w epoce habsburskiej 1526-1740*, Zielona Góra 2007.
- Nowacki M., *Koniec rodu von Stentsch ze Szczawnicy*, [w:] *Powiat Świebodziński. Szkice historyczne*, Świebodzin 2002.
- Pfeiffer E., *Die Revuereisen Friedrichs des Großen besonders die Schlesien nach 1763 und der Zustand Schlesiens von 1763-1786*, Berlin 1904.
- Schultz U., *Die schlesischen Landräte unter Friedrich dem Großen*, Jahrbuch der schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau 1973, 18, Berlin 1973.
- Urban W., *Z dziejów duszpasterstwa katolickiego w archidiecezji opolskiej i głogowskiej w czasach nowożytnych*, t. II: *Archidiecezja głogowska*, Warszawa 1975.
- Visitationsberichte der Diözese Breslau*, hrsg.v. J. Jungnitz, Th.1: *Archidiecezja Glogau*, Breslau 1907.
- Wedekind E.L., *Neue Chronik der Stadt Züllichau von den ersten Zeiten ihrer Entstehung bis auf die gegenwärtige Zeit*, Züllichau 1846.
- Wolff O., *Geschichte der Stadt Grünberg in Niederschlesien von ihrer Entstehung bis zur Einführung der Reformation*, Grünberg 1848.
- Zedlitz-Neukirch L., *Neues Preussisches Adels-Lexicon*, Bd.4, Leipzig 1837.

RODZINA VON STENTSCH –
WŁAŚCICIELE PRZYTOKU W XVI-XIX WIEKU

Streszczenie

Leżąca w weichbildzie zielonogórskim mała miejscowość Przytok wkroczyła w okres wczesnonowożytny początkowo jako własność rodziny von Burgsdorff, następnie von Tschammer, a w 1591 r. została sprzedana Joachimowi von Stentsch. Z dziejami tej rodziny historia tej wsi była związana do początku XIX w. Do najważniejszych postaci rodziny z pewnością należeli: pierwszy właściciel Przytoku wspomniany Joachim, jego następca Johann Georg, który założył folwark Jany oraz wybudował kościół w Przytoku, pełnił on też funkcje publiczne asesora królewskiego sądu manów księstwa głogowskiego. Ważną postacią w historii rodziny i omawianej miejscowości był również Maximilian Adolph von Stentsch, który do 1783 r. przez

wiele lat sprawował urząd landrata powiatu zielonogórskiego i to z dużym powodzeniem, skoro zaliczał się do trzech „ulubionych śląskich landratów” Fryderyka II. Był ponadto inicjatorem budowy nowego kościoła ewangelickiego, który mógł pomieścić 600 wiernych.

Słowa kluczowe: historia regionu, Śląsk, szlachta śląska, von Stentsch

VON STENTSCH FAMILY –
THE OWNERS OF PRZYTOK IN 16TH-19TH CENTURIES

S u m m a r y

At the beginning of the early modern period the village of Przytok, located in Zielona Góra weichbild, was owned by von Burgsdorff family, then von Tschammer family, and in 1591 it was sold to Joachim von Stentsch. The history of this village was connected with the history of the family until the beginning of the 19th century. The most important members of the family included: the aforementioned first owner of Przytok, Joachim, and his successor, Johann Georg, who established a folwark village – Jany and founded a church in Przytok. He also held public offices in the court system of the Duchy of Głogów. An important person in the history of the family and the discussed village was also Maximilian Adolph von Stentsch, who was Landrat of Zielona Góra County for many years (till 1783) and he apparently was really successful as he was considered to be one of “three favourite Silesian Landrats” of Frederick II. Moreover, he was also the sponsor of a new evangelical church, which was able to accommodate up to 600 people.

Keywords: local history, Silesia, Silesian nobility, von Stentsch